

BOSHLANG'ICH SINFLARDA EZOP MASALLARINI MODULLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QITISH METODIKASI (“TOSHBAQA BILAN CHAYON” MASALI MISOLIDA)

Murodova Dilshoda

Oriental universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda xorijiy adabiyot namunalarini, xususan Ezopning “Toshbaqa bilan chayon” masalini modulli ta'lim texnologiyasi asosida o'qitishning metodik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotda modulli ta'limning o'quvchilarning o'qish savodxonligi, kitobxonlik madaniyati, mustaqil fikrlashi va matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Masal qahramonlarining fazilat va illatlarini modul asosida o'rganish, savol-topshiriqlar tizimi orqali o'quvchilarning obrazlarga munosabat bildirish, voqealarni baholash va mustaqil xulosa chiqarish kompetensiyalarini shakllantirish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, masalni ifodali o'qish, badiiy matnni tahlil qilish hamda tarbiyaviy ta'sirni tabiiy tashkil etishning metodik jihatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalari modulli ta'lim texnologiyasining boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy sifatlar, kitobxonlik madaniyati va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: modulli ta'lim texnologiyasi, boshlang'ich ta'lim, xorijiy adabiyot, Ezop masallari, “Toshbaqa bilan chayon”, o'qish savodxonligi, kitobxonlik madaniyati, badiiy matn tahlili, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются методические возможности преподавания образцов зарубежной литературы в начальных классах на основе модульной технологии обучения, в частности басни Эзопа «Черепашка и скорпион». В исследовании проанализировано значение модульного обучения в развитии читательской грамотности, культуры чтения, самостоятельного мышления и навыков анализа текста у учащихся. Показаны пути формирования у школьников компетенций по выражению собственного отношения к литературным образам, оценке событий и самостоятельному формулированию выводов посредством изучения достоинств и недостатков персонажей басни на основе модулей и системы вопросов и заданий. Кроме того, раскрыты методические аспекты выразительного чтения басни, анализа художественного текста и организации воспитательного воздействия естественным путем. Результаты исследования подтверждают, что модульная технология обучения является эффективным средством развития духовно-нравственных качеств, культуры чтения и коммуникативных компетенций учащихся начальных классов.

Ключевые слова: модульная технология обучения, начальное образование, зарубежная литература, басни Эзопа, «Черепашка и скорпион», читательская грамотность, культура чтения, анализ художественного текста, компетентностный подход, интерактивные методы.

Abstract. This article explores the methodological possibilities of teaching foreign literary works in primary education through modular learning technology, with particular reference to Aesop's fable "The Tortoise and the Scorpion". The study analyzes the role of modular instruction in developing pupils' reading literacy, reading culture, independent thinking, and text analysis skills. It highlights effective ways of fostering learners' abilities to express personal attitudes toward literary characters, evaluate events, and draw independent conclusions through a module-based study of the characters' virtues and shortcomings, supported by a system of questions and tasks. Furthermore, the article discusses methodological approaches to expressive reading, literary text analysis, and the natural integration of moral education into the learning process. The findings confirm that modular learning technology serves as an effective tool for developing moral and ethical qualities, reading culture, and communicative competencies among primary school students.

Keywords: modular learning technology, primary education, foreign literature, Aesop's fables, "The Tortoise and the Scorpion", reading literacy, reading culture, literary text analysis, competency-based approach, interactive methods.

Boshlang'ich sinflarda xorijiy adabiyot namunalarini ta'limiy hamda tarbiyaviy maqsadlar uyg'unligida o'qitish orqali o'quvchilarning jahon adabiyotiga qiziqishi kitobxonlik madaniyati va o'qish savodxonligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, Janni Rodari, Meri Joslin va Ezop asarlarini o'rganishda matn mazmunini chuqur anglash, voqealarni tahlil qilish, qahramonlar xatti-harakatlarini baholash, mustaqil xulosa chiqarish hamda shaxsiy munosabatni erkin ifodalashga xizmat qiluvchi interfaol metodlar va metodik topshiriqlardan foydalanish samaralidir. Metodlar o'quvchilarni darsda faolligini oshirish, mustaqil fikrlash, dalillash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda, metodlar xalqaro baholash dastulari, milliy o'quv dasturi hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida tahlil qilingan. Ushbu metodlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik madaniyati shakllanadi, chet el adabiyotiga bo'lgan qiziqishlari ortadi, dunyoqarashi kengayadi va nutqiy ko'nikmalari rivojlanishida poydevor bo'ladi.

O'qish darslarini modulli ta'lim texnologiyasi asosida tashkil etish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, avvalo, o'quvchilarni ham aqlan, ham ruhan mazkur darsga tayyorlashni nazarda tutadi. Qolaversa, darsni tashkil etish uchun zarur bo'lgan shart-sharoit va o'quv materialini vaziyat taqozosiga mos tarzda tizimlashtirish ishlariga ham e'tibor qaratiladi. Badiiy asar yuzasidan tayyorlanadigan modullarning mazmunini

belgilashda, dastlab adabiy ta'limning bosh maqsadi – ma'naviy barkamol avlodni shakllantirish va bu yo'lda xizmat qiladigan o'quv materiallari (mazmun)ni tayyorlashga e'tibor qaratiladi. Modullar bilan ishlash yakunidagi natija esa, o'quvchi egallagan bilim, ko'nikma, malaka va shaxslik sifatleri mazkur maqsadga qanchalik erishilganligi darajasini ko'rsatadi. Modulli adabiy ta'limning maqsadi ham barcha ta'lim texnologiyalari singari boshlang'ich sinflarda o'qish bo'yicha davlat standartiga tayanadi. Modulli ta'lim texnologiyasining maqsadi qancha aniq bo'lsa, unda muvaffaqiyatga erishish shuncha oson bo'ladi. Mazkur bosqichdagi eng muhim ishlar: o'quv materialini mazmuni va undagi muhimni muhim bo'lmagandan ajratish; badiiy asardagi o'quvchi ko'nglidan o'tsa, ma'lum ijobiy iz qoldiradigan jihatlarni umumlashtirish; ularni o'quvchi hayoti bilan bog'lashga yo'naltirish; o'qituvchi va o'quvchi munosabatlari tabiatini belgilab olishdan iboratdir.

Ezop qalamiga mansub “Toshbaqa bilan chayon” masali boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stlik, insoniy fazilatlar va illatlar haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda muhim didaktik imkoniyatlarga ega.

“Toshbaqa bilan chayon” masali¹ tahlili uchun quyidagi modulga qaraymiz:

Toshbaqa fazilatleri:	Og'ir-bosiq; o'ziga ishongan; ziyrak; dono; chayonning fe'lini biladi; hammani o'zidek yaxshi deb biladi; hammaga birdek yaxshilik qiladi; do'stga sodiq; erda ham yura oladi, suvda ham suza oladi.
Chayon fazilatleri:	do'st tanlashni biladi; o'zining zaif tomonlarini biladi; do'stini yo'qotishni istamaydi; o'zining tabiiy xususiyatiga hiyonat qilmaydi.
Toshbaqaning illatleri:	do'st tanlashni bilmaydi; hammani o'zidek yaxshi deb biladi; hammaga birdek yaxshilik qilaveradi.
Chayonning illatleri:	maqtanchoq; yengiltabiat; do'stlikni asrashni bilmaydi; qilmishlari oqibatini o'ylamaydi; suzishni bilmaydi; ayyor; tor doirada fikrlaydi; vaziyatga qarab ish tutishni bilmaydi.
Ikkala qahramon uchun umumiy bo'lgan sifatlar:	do'sti bo'lishini istaydi; safarni xush ko'radi.

Mazkur modul asosida ishlash o'quvchilarda obrazlarni qiyosiy tahlil qilish, fazilat va illatlarni farqlash, matn mazmunidan xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Umuman, adabiyot o'qitishda, xususan boshlang'ich sinflar o'qish darslarini tashkil etishda modulli ta'lim texnologiyasidan foydalanish – o'quvchilarni ma'naviy kamolot yo'liga solishda zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxslik sifatleri egallashida, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etishida, mustaqil fikrlashga odatlanishida, didaktik tahlil malakasini egallashida, o'z bilimi, qobiliyati va

¹ <http://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/6-mart-hamza-hakimzoda-niyoziy-18891929-tugilgan-kun.html>

imkoniyatlarini baholay bilishida, o'zining xato-kamchiliklarini anglashi hamda ularni bartaraf qila bilishida o'ziga xos o'rin tutadi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1)	Masalning har ikkala qahramoni fazilatlarini qayta o'qing. Siz bilan biz yomon deb bilgan chayonda ham qandaydir fazilatlar mavjudligi haqida o'ylab ko'ring.
2)	Toshbaqa bilan chayon timsollariga xos bo'lgan sifatlarni odamlarga ko'chiring. Ideal darajada yaxshi odam bo'lmagani singari tom ma'noda yomon odam bo'lmasligi haqida o'ylab ko'ring. Fikringizni masaldagi har ikkala obraz misolida asoslang.
3)	Toshbaqaning ziyrakligi, oqilligi va donoligini uning qaysi xatti-harakatida ko'rish mumkin, sizningcha?
4)	Toshbaqaning qaysi tutumlarida uning o'ziga ishonchi namoyon bo'lgan deb o'ylaysiz?
5)	Toshbaqaning qaysi tutumlarida uning o'ziga ishonchi namoyon bo'lgan deb o'ylaysiz?
6)	Toshbaqaning qaysi iborasi uning chayon fe'lidan xabardorligini ko'rsatadi
7)	Toshbaqaning do'stga sadoqati uning qaysi xatti-harakatlarida namoyon bo'lgan, sizningcha?
8)	Chayonning do'st tanlashni bilishini nimalardan anglash mumkin deb o'ylaysiz?
9)	Chayonning o'z zaifliklarini bilishi masalning qasi o'rinlarida aks etgan?
10)	Chayonga xos bo'lgan "do'stni yo'qotishni istamaslik" fazilatini uning qaysi gaplarida anglash mumkin, sizningcha?
11)	Chayonga xos bo'lgan "do'stni yo'qotishni istamaslik" fazilatini uning qaysi gaplarida anglash mumkin, sizningcha?
12)	Nima deb o'ylaysiz, chayonga xos bo'lgan tabiiy xususiyat nima? O'ylab ko'ringchi, Alloh tomonidan chayonga berilgan bu sifatning foydali tomonlari ham bormi?
13)	Masaldagi: "Dedi chiyon: "Bo'lmasa o'z xohishim, Boshqa nasihatga meni yo'q ishim" satrlarni qayta o'qing. Unda chayonga xos bo'lgan qanday fazilat aks etgan?
14)	Chayonga xos bo'lgan chaqish va zaharlash sifatining illatlik jihatlari ham bormi? Bor bo'lsa u nimalarda o'z aksini topgan?
15)	E'tibor qildingizmi, toshbaqaga xos bo'lgan: "hammani o'zidek yaxshi deb biladi; hammaga birdek yaxshilik qilaveradi" tarzidagi ikki sifat unga xos bo'lgan fazilatlarida ham, illatlarda ham ko'rsatilgan? Bu haqda o'ylab ko'ring. Bu ikki sifatning fazilatligi nimada-yu illatligi nimadan iborat?
16)	Toshbaqaga xos bo'lgan yana qanday illatni angladingiz? Tabiatidagi bu kamchiligidan toshbaqa jabr ko'rdimi yo'qmi? Nima uchun shunday deb o'ylaysiz? Fikringizni matn mazmunidan kelib chiqib asoslang.
17)	Chayonga xos bo'lgan maqtanchoqlik masaldagi qaysi satrlarda o'z aksini topgan?
18)	Chayonning: "tor doirada" fikrlashi, "qilmishlarining oqibatini o'ylamas"ligi va "vaziyatga qarab ish tutish"ni bilmasligi uning qaysi xatti-harakatlarida o'z aksini topgan? Unga xos bo'lgan bu sifatlar nima uchun "illatlar" moduliga kiritilgan, sizningcha?
19)	Nima deb o'ylaysiz, masaldagi har ikkala obrazga xos bo'lgan umumiy sifatlar: "do'sti bo'lishini istash" va "safarni xush ko'rish" fazilatmi yoki illatmi? Fikringizni asoslang.
20)	"Do'stlik sinovda chiniqadi" ertagi qahramonlari Barg va Kesak do'stligi bilan Toshbaqa va Chayon do'stligi o'rtasida qanday farq bor deb o'ylaysiz? Xulosalaringizni isbotlang.
21)	Mazkur masalda qissadan chiqarilgan hissani tahlilga torting: "Hissa: kimi g'ayrni ulfat etar. O'z-o'zicha boshiga kulfat etar". O'ylab ko'ringchi, bu o'rinda "g'ayr" kim? Chayonning qaysi illatlari uning boshiga kulfat keltirdi? G'ayrni oshno etgan toshbaqaning boshiga qanday kulfat etdi, sizningcha?
22)	Toshbaqa bilan chayonning har xil holatlardagi suratlarini chizing. Chizgan suratingizni sharhlab bering.

E'zop qalamiga mansub mazkur "Toshbaqa bilan chayon" masalining yuqoridagi moduli asosida ish olib borish uchun avval masalning o'zi o'qituvchi tomonidan ifodali o'qib beriladi. Boshlang'ich sinflar adabiy ta'limi jarayonida o'quvchilarni badiiy asar matni bilan tanishtirganda har bir timsolga uning xarakter xususiyatidan kelib chiqqan holda ovoz tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur masalni o'qib berish uchun ham o'qituvchi toshbaqaning ovozini og'ir-bosiq, salobatli chiqishini, chayonning esa yengil, qalbaki ohangda gapirishini ta'minlashni avvaldan mashq qilishi kerak bo'ladi. O'quvchilarga ikki og'iz masallarga xos bo'lgan xususiyatlar haqida qisqacha ma'lumot ham beriladi: "Masal (arabcha – namuna, misol) – didaktik adabiyot janri. Ta'limiy xarakterdagi, aksariyat kichik she'riy, ba'zan nasriy shakldagi asar. Masalda insonga xos xususiyatlar, jamiyatga xos ijtimoiy hodisalar, munosabatlar qushlar, hayvonlar orasidagi munosabatlar va tabiat hodisalari vositasida aks ettiriladi. Mazmuni majoz asosiga quriladi, komiklik va kinoyaning, ijtimoiy tanqid motivlarining ustunligi masalga hajviy ruh bag'ishlaydi.

Masalning hikoya qismi hayvonlar haqidagi ertaklar, novella yoki latifalarga yaqin bo'lib, xotimasi, ta'limiy xulosasi maqol, hikmatli so'z va iboralar tarzida bo'ladi. Masal materiallari aksariyat ertak, novella, latifa va boshqalarda ham qo'llanilishi mumkin. Ramzli hikoyadan farqli ravishda masalning o'z an'anaviy obrazlar va motivlar doirasi mavjud bo'ladi (hayvonlar, o'simliklar, qushlar, muayyan tizimdagi odamlar va hk.). Masal janri unsurlari juda qadimdan ma'lum. Uning namunalari "Kalila va Dimna" (Panshatantra, 3 asr) tarkibida uchraydi. Masallar Farididdin Attor, Rumi, Navoiy asarlarida tamsil uchun ishlatilgan. Gulxaniy "Zarbulmasal" asarida masaldan mohirlik bilan foydalangan. Qadimgi yunon adabiyotida Ezop (milodiy 6 – 5 asrlar), Rim adabiyotida Fedr (miloddan avvalgi 1 asr), fransuz adabiyotida Lafonten (17 asr), rus adabiyotida I.A.Krilov bu janrning etuk namoyandalari sifatida shuhrat qozonganlar. Rus adabiyotida D. Bedniy, S. Marshak, S. Mixalkov masalning ajoyib namunalarini yaratdilar. O'zbek adabiyotida Hamza Hakimzoda Niyoziy, S. Abduqahhor, O. Qo'chqorbekov, Y.Qurbonov va boshqalar masal janrini rivojlantirdilar"²

Boshlang'ich sinflar adabiy ta'limi jarayonida o'quvchilarni badiiy asar matni bilan tanishtirganda har bir timsolga uning xarakter xususiyatidan kelib chiqqan holda ovoz tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur masalni o'qib berish uchun ham o'qituvchi toshbaqaning ovozini og'ir-bosiq, salobatli chiqishini, chayonning esa engil, qalbaki ohangda gapirishini ta'minlashni avvaldan mashq qilishi kerak bo'ladi. O'quvchilarga ikki og'iz masallarga xos bo'lgan xususiyatlar haqida qisqacha ma'lumot ham beriladi: "Masal³ (arabcha – namuna, misol) – didaktik adabiyot janri. Ta'limiy xarakterdagi, aksariyat kichik she'riy, ba'zan nasriy shakldagi asar. Masalda

² <https://uz.wikipedia.org/wiki/Masal>.

³ Qurbonov D. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent, 2018.258 b.

insonga xos xususiyatlar, jamiyatga xos ijtimoiy hodisalar, munosabatlar qushlar, hayvonlar orasidagi munosabatlar va tabiat hodisalari vositasida aks ettiriladi.

Mazmuni majoz asosiga quriladi, komiklik va kinoyaning, ijtimoiy tanqid motivlarining ustunligi masalga hajviy ruh bag'ishlaydi. Masalning hikoya qismi hayvonlar haqidagi ertaklar, novella yoki latifalarga yaqin bo'lib, xotimasi, ta'limiy xulosasi maqol, hikmatli so'z va iboralar tarzida bo'ladi. Masal materiallari aksariyat ertak, novella, latifa va boshqalarda ham qo'llanilishi mumkin. Ramzli hikoyadan farqli ravishda masalning o'z an'anaviy obrazlar va motivlar doirasi mavjud bo'ladi (hayvonlar, o'simliklar, qushlar, muayyan tizimdagi odamlar va hk.). Masal janri unsurlari juda qadimdan ma'lum. Uning namunalari "Kalila va Dimna" (Panshatantra, 3 asr) tarkibida uchraydi. Masallar Farididdin Attor, Rumi, Navoiy asarlarida tamsil uchun ishlatilgan. Gulxaniy "Zarbulmasal" asarida masaldan mohirlik bilan foydalangan. Qadimgi yunon adabiyotida Ezop (milodiy 6 – 5 asrlar), Rim adabiyotida Fedr (miloddan avvalgi 1 asr), fransuz adabiyotida Lafonten (17 asr), rus adabiyotida I.A.Krilov bu janrning etuk namoyandalari sifatida shuhrat qozonganlar.

Rus adabiyotida D. Bedniy, S. Marshak, S. Mixalkov masalning ajoyib namunalarini yaratdilar. O'zbek adabiyotida Hamza Hakimzoda Niyoziy, S. Abduqahhor, O. Qo'chqorbekov, Y.Qurbonov va boshqalar masal janrini rivojlantirdilar"⁴

Shundan so'ng yuqoridagi modul ekranga tushiriladi. O'quvchilar bilan birgalikda masaldagi yetakchi fikr aniqlab olinadi: "O'ylab ko'ringlarchi, masal nima haqda ekan?" Bolalar asarning do'stlik va do'st tanlash haqida ekanini aytadilar, albatta. So'ngra o'qituvchi toshbaqa va chayon timsolida odamlarga xos bo'lgan xususiyatlar aks ettirilganini bayon qiladi. Har bir odamning o'ziga xos fazilatlar va illatlari mavjudligini, oqil odam hamisha mukammallik sari intilishi lozimligini, bu masal ham o'z mazmuni bilan shu maqsadga xizmat qilishini aytib o'tadi. So'ngra bolalar bilan birgalikda toshbaqa va chayonga xos bo'lgan avval fazilatlar, keyin illatlar modullarga tayanilgan holda tanishtiriladi. Har bir sifatning mohiyatiga kiriladi. Ya'ni: "og'ir-bosiq" deganini qanday tushunish mumkin? "Ziyrak" so'zi nimani anglatadi? "Ayyor"likni qanday tushunasiz?" va hk. Fazilat nima, illat nima ekani haqida ham o'quvchilarning fikrlari so'raladi. Toshbaqa va chayon obrazlari misolida fazilatlar ko'p odam – yaxshi odam, tabiatida illatlar ustuvor bo'lgan kishilar esa unchalar ham yaxshi odam emasligi anglatiladi.

Odamzodga xos bo'lgan shunday sifatlar borki, ular barcha uchun umumiy bo'lishi ham mumkin. Toshbaqa bilan chayonga xos bo'lgan umumiy sifatlarga ham o'quvchilar diqqati qaratiladi. Shundan so'ng masal matni yuzasidan taqdim etilgan savol va topshiriqlar moduliga murojaat qilinadi. Ularni o'qituvchi birma-bir o'qib

⁴ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Masal>

beradi va o'quvchilarning javoblarini eshitadi. Javoblardagi yetakchi, original fikrlar, asosli, mustaqil qarashlar sohibini rag'batlantirib boraveradi.

Bolalarga nasihat qilishni esa masalning o'ziga qoldirgan ma'qul. Ya'ni o'qituvchi: "Yaxshi odam bo'lish kerak. Chayonga o'xshab o'rtog'iga yomonlik qilish kerak emas" va hk. singari "aqlli" gaplarni aytishi tabiiy tarbiyaviy jarayonga halaqit beradi. Ular bolalarning masal tahlili asnosida olayotgan zavqi va o'z-o'zini tarbiyalash ishiga putur yetkazadi. Bolalar savol va topshiriqlarga javob berish uchun bu masalalar haqida o'ylashganda, har ikkala qahramonning xatti-harakatiga munosabat bildirishganda o'zlarini o'zlari tarbiyalab boradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Safarov O. O'zbek bolalar adbiyoti tarixiy mundarijasini belgilashga doir // O'zbek tili va adabiyoti. - Toshkent, 1998. 6. - B.63.
2. Safarov O. Bolalar adabiyoti va folklor // O'zbek tili va adabiyoti. - Toshkent, 2003. - 16. - B.20.
3. Umurzoqov R. XX asr o'zbek qissachiligida bola obrazi // SHarq yulduzi. - Toshkent, 2014. - 14. - B.54
4. O'zbek bolalar adabiyoti antologiyasi. 2 jildlik (to'ldirilgan uchinchi nashr). Nazm. 1-qism - Toshkent: CHo'lpon nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2017. - 288 b.
5. <https://gisconf.com/index.php/BGESF/article/download/1712/1719/5106>
6. <https://jdpu.uz/xalqaro-baholash-dasturi-pirlsning-mazmun-mohiyati-talablari-va-oqish-savodxonligini-rivojlantirishdagi-orni/>
7. 4-sinf "O'qish savodxonligi" I qism darslik. Toshkent 2023.
8. Karimova Sh. Bolalar adabiyoti. Darslik, Toshkent, 2025. 426 b.